

OPSEG I ZNAČENJE HRVATSKE DISKUSIJE O NATURALIZMU

(Na marginama članka Josipa Tomića *Kumičić i Zola*)

WŁODZIMIERZ KOT (Kraków)

Vrlo interesantnim izlaganjima autora želio bih dodati nekoliko napomena.

Prije svega, polemika koju je izazvao Kumičić kao glavni propagator Zole i njegove naturalističke stvaralačke metode imala je mnogo širi opseg negoli što to proizlazi iz rada koji apostrofiram. Jer svojom povezanošću književnih problema s političkom situacijom tadašnje Hrvatske (znamo da je tradicionalna romantična književnost nalazila oslonac u Narodnoj stranci, kojoj je taj tip književnih djela služio kao povoljno političko oruđe; realizam pak i naturalizam bili su podupirani od pravaša, nezadovoljnih hrvatskom stvarnošću i kritičnije postavljениh prema njoj) – kao i s obzirom na dugotrajnost polemike, ta je pojava postala nešto više od obične književne diskusije, nešto izuzetno na hrvatskom tlu.

U obranu Zole, osim glavnog polemičara Kumičića i Janka Iblera koga spominje autor, ustao je također i Emil Podolski (najvjerojatnije književni pseudonim nepoznata pisca) opširnim člankom *O književnom naturalizmu*, štampanom u časopisu »Hrvatska« 1886. U toj raspravi Podolski prekida s rasprostranjenim mišljenjem da naturalizam zahtijeva određenu tematiku: brutalne scene, delikatne probleme, negativne likove. Njegovu bit vidi prije u piščevoj tehnici koja osigurava objektivno prenošenje istine o društvu. »Moral je naturalističkog pisca u tom, što prikazuje istinu. On je ne poljepšuje, niti pogrdjuje. Najveći je moral za misaona čovjeka u istini.« Kao što iz toga proizlazi, problem morala drugačije izgleda kod Podolskog nego u očima Kumičića ili drugih kritičara. Moral pisca se, prema njemu, temelji na govorenju istine, a ne na izabiranju iz stvarnosti onoga što u čitaoca može izazvati potres; moralno je ono što je istinito; ta tvrdnja svjedoči o tome da je autor članka bolje shvatio misaone temelje naturalizma nego Kumičić i drugi polemičari.

Pored Josipa Pasarića, – koji je zastupao krajnje negativan stav prema Zoli i Kumičiću, i osim kritičara naturalizma koje je opisao Tomić, kao što su Milivoj Šrepel, koji je, uostalom, kasnije promijenio mišljenje, osim Dinka Politea ili Čedomila Jakše, bilo je također polemičara koji su nastojali da zadrže izvjesnu objektivnost, ili čak onih koji su težili da pomire obje strane. U takve je spadao Gjuro Galac, autor članka *O romanu* (odgovor Jenju Sisolskom) »Hrvatska vila«, 1884, br. 41. Na početku članka Galac podvlači da se radi o važnom pitanju, naime, o obilježavanju pravca kojim treba poći hrvatska književnost. Galac se prije svega ne slaže sa sudom Amicisa, koji navodi Kumičić – da je Zola bio najmoralniji francuski pisac. Izvevši pronijeljivu analizu najčuvenijeg piščevog djela, *Nane*, Galac konstatira da eksperimentalna metoda uopće ne osigurava maksimalnu objektivnost. Zola nije vjerni, objektivni kreator stvarnosti, nego iz nje bira ono što potvrđuje njegov sud o svijetu, dakle, deformira istinu.

»Ako g. Zola sviet doista onakovim gleda, kako ga opisuje – onda ga moramo žaliti i moramo žaliti svakoga njegova čitatelja; jer ono, što on piše, nije puki filozofički pesimizam, nego je upravo neko bolestno duševno trzanje, neka hiperbolisana imaginacija.«

Primjećujući slabe strane naturalizma, točnije, Zolinih pogleda, Galac priznaje da je francuski autor velik pisac, gotovo genijalan, i konstatira da tim teže biva čitaocu shvatiti otkud u opisu delikatnih scena tako sjajan talenat pokazuje tako malo ukusa, ali zato tako mnogo cinizma i brutalnosti.

Nema dakle kod Galca, kao što se iz toga vidi, fanatizma toliko karakterističnog za druge. Iako je u principu bio protivnik naturalizma, znao je priznati Zoli veličinu; šteta samo što svoj sud nije obrazložio. Vidi se tu samo pokušaj razlikovanja između tematike koja mu odlučno ne odgovara i forme piščeva izražavanja koja odlučuje o umjetničkom rangu francuskog naturalista. Ipak i Galac gleda na čitav problem s gledišta pogodnosti naturalističke interpretacije stvarnosti za hrvatsko društvo i dolazi do negativnog zaključka kada na kraju svojih razmatranja tvrdi:

»Ne poričemo dakle Zoli talenta, ali ga ne možemo nikome, a najmanje hrvatskome piscu preporučiti kao neki uzor. On je talenat i genij u estetski ružnoga. A mi, u skromnim našim literarnim prilikama, bili bi sasvim sretni, da nam se porodi još koji šenoa.«

Nije se samo Galac trudio da bude nepristrasan, učinila je to također redakcija pravaške »Hrvatske vile«, objavljujući na svojim stranicama članak prije kritičan nego laskav za Zolu priznatog za vodećeg pisca. Treba dodati da je »Hrvatsku vilu« tada uređivao Kumičić.

Polemiku osamdesetih godina pravaši su smatrali svojom pobjedom. Interesantno, koliko god je Zola izazvao interes za svoje poglede, toliko su drugi pisci koji su naginjali naturalizmu, kao što su braća Goncourt ili Maupassant, ostali hrvatskom društvu gotovo strani. To svjedoči o

pojednostavljenju problema naturalizma, svodenju njegovu na pitanje samo jednog prezimena i to prezimena-lozinke oko koga su se već stvorili stanoviti mitovi i pojmovne stereotipnosti.

Polemika oko naturalizma trajala je u hrvatskoj kritici oko pet godina (1881–1886). Koncentrirala se ona gotovo isključivo na romane. Nije uvijek imala čisto teoretski karakter, često je predstavljala komentar bilo nekim slavnim Zolinim djelima, a posebno njegovoj *Nani*, bilo Kumičićevoj *Olgi i Lini* i drugim njegovim romanima koje je nastojao pisati naturalističkom metodom. Možda je ta činjenica bila uzrok pojednostavljenju diskusije, jer su se polemičari predavali sugestiji suviše komentiranih djela i smatrali njihove osobine osobinama naturalizma, umjesto da proniknu u filozofske temelje te struje i njezine umjetničke konzekvence. A ipak znamo da ni Kumičiću, a također ni njegovu učitelju Zoli, nije uspjelo u svim romanima potpuno ostvariti načela naturalizma. Time se također, vjerojatno, objašnjava pomicanje polemike s bitnih, ključnih problema, na pitanja ponekad marginalna, a ponekad zaista važna ali nemeritorna i čak apsurdna s gledišta teoretskih pretpostavki naturalizma.

Od dotaknutih problema na čelo su izbili: problem odgojnog djelovanja naturalističkih djela na čitaoca (spor oko moralnosti te književnosti), problem koristi te vrste djela za hrvatsko društvo, tematike, objektivizma (spor oko deformacije istine), napokon problem stvaralačke tehnike (autentičnost i mašta). Međutim, nije dotaknuto zaista osnovno pitanje: uvjetovanost čovjeka zakonima koji vladaju stvarnošću, nije pokrenuto pitanje socijalne i biološke determinacije književnih junaka, nije razvijen spor o njihovoj unutrašnjoj slobodi, nije se razmišljalo da li društveni i etički pesimizam naturalista ima kakvo filozofsko obrazloženje. Među zaobidenim, a bitnim, problemima naturalizma našlo se također pitanje shvaćanja opisa, dokumentacije. Pitanje – da li se opservacija a za njom i opis moraju ograničiti samo na izvještavanje o vanjskom provjerljivom svijetu, ili opis također može biti proširen na prenošenje unutrašnjih doživljaja koje je nemoguće neposredno provjeriti – nije privuklo pažnju diskutanata.

Naturalizam se pojavio u Hrvatskoj relativno rano, u periodu Zolinih istupa koji su šokirali javno mnijenje i koji su se kao eho odbili i u drugim zemljama. Dakle, diskutantima je nedostajala ona vremenska distanca koja bi osim senzacionalnosti tematike i formalne konvencije novonastalih djela omogućila također sagledavanje biti novog pravca. Osim toga, on je ovdje odmah pretvoren u oruđe političke borbe, to jest nametnuta mu je praktična funkcija. Naturalizam je ovamo prodro u trenutku kada realizam još nije ojačao, pa se stopio s njim i djelomično preuzeo njegovu ulogu. Pristalice naturalizma često su upotrebljavali argumentaciju tipičnu prije za realiste nego za sljedbenike Spencerove filozofije.

To je sve uzrokovalo nešto drugačiji karakter hrvatskog naturalizma u kome su se našle izvjesne lokalne primjese. Na to je još davno svratio pažnju Vladimir Lunaček u članku *Dva književna pokreta*, »*Savremeni*« 1907. Zagrebački kritičar je osobito naglašavao tendencioznost hrvatske varijante naturalizma, njezin odgojni a ne umjetnički karakter. Jer oslanjajući se na uvjerenje da ljudskim životom vlada kompleks krutih, nepromjenljivih zakona, francuski su se naturalisti ograničili samo na opservaciju pojava, društvenih procesa, pretpostavljajući da je bilo kakva intervencija u njihov tok unaprijed osuđena na neuspjeh. Hrvatskim je naturalistima, međutim, bilo strano to uvjerenje, oni su, prije svega Kumičić, opisivali negativne pojave sa snažnim uvjerenjem da one mogu i moraju biti izmijenjene.

Polemika, na početku veoma burna, postepeno je postajala blaža, stišavala se. U prvoj fazi su sljedbenici naturalizma zastupali više ekstremne, šokantnije i provokativnije poglede, što je moralo izazvati oštar otpor protivnika. Tokom vremena Kumičić i ostali sljedbenici Zole znatno su evoluirali u pravcu tradicionalne književnosti; s druge su se strane i književna publika i kritičari opozicije privikli na mnoge osobine naturalizma koje su ih ranije smetale. Sve je to utjecalo na postepeno stišavanje tona izjašnjavanja polemičara.

Diskusija oko naturalizma osamdesetih se godina rasplamsala i ugasila, ali nije postala poticaj za stvaranje istaknutih naturalističkih djela u hrvatskoj prozi.

I pored toga, ne može se potcijeniti njezino značenje. Ipak je to na hrvatskom tlu bila prva ozbiljna književna polemika. Toga je bilo između klasika i romantičara; također je prijelaz od romantizma k realizmu imao spokojan, evolutivan karakter, čemu je nesumnjivo pridonijela diktatorska Šenoina vlast. Tek je naturalizmom došlo do gibanja, pri čemu su književni sporovi imali dublju društveno-političku podlogu.